

Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî'nin Ahmet Caferoğlu'na Gönderdiği Bir Mektup Üzerine

On a Letter Mîrzade Mustafa Fahreddin Akabâlî sent to Ahmet Caferoğlu

Müslüm YILMAZ¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Müslüm Yılmaz (Arş. Gör. Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları
Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
E-posta: muslum.yilmaz@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4060-7945

Başvuru/Submitted: 09.06.2020
Revizyon Talebi/Revision Requested:
21.07.2020
Son Revizyon/Last Revision Received:
18.08.2020
Kabul/Accepted: 29.09.2020
Online Yayın/Published Online: 20.12.2020

Atıf/Citation: Yılmaz, Müslüm. "Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî'nin Ahmet Caferoğlu'na Gönderdiği Bir Mektup Üzerine." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 30, 2 (2020): 791-810.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.749185>

öz

Türkolojinin önde gelen isimlerinden olan Ahmet Caferoğlu, Azerbaycan topraklarından Anadolu'ya göç eden son devir Azeri şairleri hakkında önemli çalışmalar yapmıştır. Ahmet Caferoğlu'nu bu konuda çalışmaya sevk eden en büyük âmil, son devir Azeri şairleri hakkında geniş bir bilgi olmaması, kaynaklardaki bilgi çelişkisi ve aynı mahlası kullanan şairlerin şiirlerinin birbirine karışmış olmasıdır. Ahmet Caferoğlu'nun bu konudaki ilk eseri Mîr Seyyid Nigârî'nin genç yaşta vefat eden oğlu ve Sirâci mahlası ile şiirler kaleme alan Sirâceddin Efendi üzerinedir. Seyyid Nigârî'nin muhibleri arasında yer alan ve Sirâci mahlasını kullanan Molla Osmân Sirâceddin'in şiirlerinin kaynaklarda karıştırıldığını dile getiren Caferoğlu, yayımladığı bu çalışma ile başta Azerbaycan Türkleri ve Türkoloji alanında çalışanlar üzerinde büyük bir etki uyandırmıştır. Bu eserin neşrinden sonra konu üzerine çalışanlardan birçok mektup, eleştiri ve teşvik alan Ahmet Caferoğlu, bu alandaki eksiklikleri gidermek için Azerbaycan Yurt Bilgisi Dergisi'ni neşretmeye başlamıştır. Sirâci adlı eserini neşrettikten sonra Ahmet Caferoğlu'na, Seyyid Nigârî'nin amcazâdesi Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî tarafından bu konu hakkında bir mektup yazılmıştır. Bu mektupta Seyyid Nigârî'nin çevresinde bir dönem bulunan Molla Osmân Sirâceddin adındaki birinin Mîrzâde Seyyid Nigârî'nin oğlu Sirâceddin Efendi'nin şiirlerini kendisine mâl ettiği ve Seyyid Nigârî'nin Nigâr-nâme adlı eserini bilerek tahrif ettiği hakkında bilgiler vermektedir. Bu makalede Ahmet Caferoğlu'nun İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ndeki şahsi arşivi arasında bulunan mektubun metni verildikten sonra Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî'nin iddiaları değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Sirâci, Nigârî, Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî, Osmân Sirâceddin, Şiir

ABSTRACT

Ahmet Caferoğlu, a name that is prominent in Turkology completed important works on the late period poets who migrated from their homeland, Azerbaijan, to Anatolia. The motive that drew Ahmet Caferoğlu to work on this topic was that there is a lack of expansive knowledge in relation to poets from Azerbaijan, insufficient information in sources, and the confusion regarding poetry which belongs to different people who share the same pseudonym. The first of his

works on this matter is based upon the poetry belonging to Mîr Seyyid Nigari's son, who passed away at a very young age, who wrote poems under the pseudonym Siraci. Caferoğlu who by publishing this work, brought to light that Molla Osmân Siraceddin's poems are mixed up in sources, revived a huge impact on Azerbaijan Turks and those who work in the field of Turkology. After his work was published Ahmet Caferoğlu received many letters, critique, and encouragement from others studying the subject and so he began to publish in the Azerbaijan Homeland Information Journal. Seyyid Nigari's cousin Mîrzade Mustafa Fahreddin Akabâlî wrote a letter to Ahmet Caferoğlu on the topic. With this letter it was learned that Molla Osmân Siraceddin had taken credit for Mîrzade Seyyid Nigari's son Siraceddin Efendi's poems and that he intentionally manipulated Seyyid Nigari's work, Nigar-name. In this article, after presenting the text of the letter found in Ahmet Caferoğlu's personal archive at Istanbul University Research Institute of Turkology, an evaluation of Mîrza Mustafa Fahreddin's allegations is made.

Keywords: Siraci, Nigari, Mîrzade Mustafa Fahreddin Akabâlî, Osmân Siraceddin, Poem

EXTENDED ABSTRACT

The Ottoman Empire supported migration and settlement movements as a policy from the early period. However after the 18th century the subjects who started to migrate to Anatolia after their lands were lost became a big problem and Russia's quick rise with the Ottomans losing in the arena of battle meant that an unexpected situation occurred. Especially after losing the great 1877-1878 war against Russia, Caucasia became the only power in which Turkic Tribes were living in. In order to secure the acquisition of the land, Russia gradually occupied cities and to put pressure on the Turkic Tribes, leading figures were executed. A big part of these societies that did not accept the sovereignty of Russia revolted while others were forced to migrate.

A prominent name in Turkology, Ahmet Caferoğlu was born in a village in Azerbaijan called Gence and worked for Azerbaijan's independence against Russia, volunteering in the Islamic army and taking part in fighting. In 1920 the Soviet army occupied Azerbaijan, resulting in Caferoğlu coming to Turkey, and undertaking important study into poets that had migrated from Azerbaijan lands to Anatolia.

The motive that drew Ahmet Caferoğlu to work on this topic was that there is a lack of expansive knowledge in relation to poets from Azerbaijan, insufficient information in sources, and the confusion regarding poetry which belongs to different people who share the same pseudonym. The first of his works on this matter is based upon the poetry belonging to Mîr Seyyid Nigari's son, who passed away at a very young age, who wrote poems under the pseudonym Siraci. Caferoğlu, who by publishing this work, brought to light that Molla Osman Siraceddin's poems are mixed up in sources, revived a huge impact on Azerbaijan Turks and those who work in the field of Turkology.

After his work was published Ahmet Caferoğlu received many letters, critique, and encouragement from others studying the subject and so he began to publish in the Azerbaijan Homeland Information Journal. Seyyid Nigari's cousin Mîrzade Mustafa Fahreddin Akabâlî wrote a letter to Ahmet Caferoğlu on the topic.

With this letter it was learned that Molla Osman Siraceddin had taken credit for Mîrzade Seyyid Nigari's son Siraceddin Efendi's poems and that he intentionally manipulated Seyyid Nigari's work, Nigar-name.

While Mustafa Fahreddin Akabâli's father who shares the same lineage as Mîr Hamza Nigari Efendi migrated from Karabag to Amasya due to the persecution of the Russians, Mîrzade Mustafa Fahreddin was born in 1889 in Amasya after the death of Mîr Hamza Nigari Efendi.

Although Mîrzade Mustafa Fahreddin Akabâli did not meet Mîr Seyyid Hamza Nigari Efendi, his life was spent amongst his followers and he grew up listening to discussions about Nigari from sources such as his father Seyyid Sadeddin Efendi and his teacher Muhammed Bahaeddin Efendi.

In this sense, he especially analyzed papers written by Seyyid Nigari and Siraceddin Efendi and wrote his works by using them as a platform. While these must also be evaluated as a source on their own, they illuminate firstly, the letter which is the topic of our article and many subjects that are unknown in the works published.

Mîrzade Mustafa Fahreddin Akabâli who writes about the topic in Huma-yi Ars a work which is not seen in the the work published by Ahmet Caferoglu and therefore not mentioned is something that is also noteworthy.

In this article, after presenting the text of the letter found in Ahmet Caferoglu's personal archive at Istanbul University Research Institute of Turkology, an evaluation of Mîrza Mustafa Fahreddin's allegations is made.

Giriş

Osmanlı Devleti ilk dönemden itibaren göç ve iskân hareketini politika olarak benimseyip desteklerken,¹ 18. yüzyıl sonrasında kaybedilen topraklarda yaşayan tebaanın Anadolu'ya göç etmesi ile bu politika anlayışı değişmeye başlamıştı.

19. yüzyılın sonunda Rusya'nın hızlı yükselişi karşısında Osmanlı'nın savaş alanlarında aldığı mağlubiyetler Kafkasya topraklarında beklenilmeyen durumların gündeme gelmesine neden oldu. Osmanlı karşısında kazandığı zaferle övünen Rusya, ezeli rakipleri ile anlaşarak² Müslüman ve Türk boylarının yoğun olarak yaşadığı Kafkasya'yı topraklarına katmak için birçok faaliyette bulundu.³

Peyderpey bölgedeki şehirleri işgal eden Rus askerleri, dağlık bölgelerde yaşayan çeşitli Müslüman ve Türk boylarına karşı baskı oluşturmak için bölgenin önde gelen kişilerini idam ettirmesi üzerine Rusların egemenliğini kabul etmeyen bu toplulukların büyük bir kısmı da isyan etmiştir. Rusya, bu isyan hareketlerini kanlı bir şekilde bastırmış ve baskı altına almaya çalıştığı bu toplulukları göçe zorlamıştır.⁴ Rus askerleri, göç politikasında kararlılığını göstermek için zapt ettikleri kaleleri yağmalamış ve bazı şehir merkezlerinde toplumun önde gelen şahsiyetlerini katletmişlerdir. Zorunlu göçle boşalan bu topraklara Rus ve kendi taraftarı Hıristiyan toplulukların iskân edilmesi üzerine⁵ bölgede yaşayan Müslüman halklar, Rusya'ya karşı bir istiklal mücadelesi⁶ hareketi başlatmışlardır.

Azerbaycan'ın Gence şehrinde dünyaya gelen Ahmet Caferoğlu (d.1899- öl.1975), Rus İhtilâli'nin patlak vermesi sonrasında Azerbaycan'ın istiklali için çalışmış ve 1918 yılında Azerbaycan'a gelen İslâm ordusunda gönüllü olarak muharebelere katılmıştır. 1920'de Azerbaycan'ın Sovyet orduları tarafından işgali üzerine Türkiye'ye gelen Caferoğlu, Azerbaycan topraklarından Anadolu'ya göç eden son devir Azeri şairleri hakkında önemli çalışmalar yapmıştır.⁷

1 Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIII, (1942), 56-79.

2 Paul Bushkovitch, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, çev. Mehmet Doğan, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2016), 290.

3 Akdes Nimet Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, (Ankara: TTK Yayınları, 1987), 408-409.

4 Nicholas V. Riasanovsky-Mark D. Stienberg, *Rusya Tarihi*, çev. Figen Dereli, (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2011) 402.

5 Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev. Kezban Acar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 445-446.

6 Ahmet Caferoğlu, "Azeri Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri I", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, (İstanbul: İstanbul Burhaneddin Matbaası: 1932, 1/ 9, 291-305; "Azeri Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri II", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1/ 10, 339-348, (İstanbul: İstanbul Burhaneddin Matbaası: (1932); "Azeri Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri III", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1/ 11, 361-371, (İstanbul: İstanbul Burhaneddin Matbaası: 1932); "Azeri Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri IV", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1/ 12, 426-434, (İstanbul: İstanbul Burhaneddin Matbaası: 1932).

7 Ahmet Caferoğlu'nun çalışmaları ve çalışma alanları için bkz. Kamil Önal, "Ahmet Caferoğlu'nun Eserleri", "Ahmet Caferoğlu'nun Çalışma Sahaları", *Doğumunun 120. Yılında Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu Hatıra Kitabı* içinde, edi. Fikret Turan, Özcan Tabaklar, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2019) 27-50; 94-136.

Ahmet Caferoğlu'nun bu konudaki ilk eseri Karabağ'dan Anadolu'ya göç eden Mîr Akabâli ailesinden⁸ Sirâcî mahlası ile şiirler kaleme alan Seyyid Nigârî'nin (d.1805-öl.1886) oğlu Sirâceddîn Efendi üzerinedir. Sirâceddîn Efendi'nin genç yaşta vefatı sonrasında Seyyid Nigârî'nin muhibleri arasına katılan ve Sirâcî mahlasını kullanarak manzumeler kaleme alan Molla Osmân Sirâceddîn adlı bir şairin şiirleri ile Seyyid Nigârî'nin oğlu Sirâceddîn Efendi'nin şiirlerinin kaynaklarda karıştırıldığını dile getiren Caferoğlu, neşrettiği çalışma ile başta Azerbaycan Türkleri ve Türkoloji çalışmaları yapanlar üzerinde büyük bir etki uyandırmıştır. Bu çalışmanın yayınlanması üzerine Akabâli ailesinden Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâli, Ahmet Caferoğlu'na bu konu ile alakalı bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Molla Osmân Sirâceddîn adlı bir şahsın Mîrzâde Seyyid Nigârî'nin *Nigâr-nâme* adlı eserini bilerek tahrif ettiği ve oğlu Sirâceddîn Efendi'nin şiirleri kendisine mâl ettiği hakkında bilgiler vermektedir.

1. Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâli'nin Hayatı

Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâli'nin hayatı hakkında bilgi veren başlıca kaynak Baha Doğramacı tarafından hazırlanan *Anka-yı Kaf-ı Lahut Kelim-i Sina-yı Ceberut: Ali Göründü Gözüme* adlı eserdir.⁹

Mîr Hamza Nigârî Efendi ile aynı soya mensup olan Mustafa Fahreddin Akabâli'nin babası Seyyid Sadeddin Efendi, Rusların zulmünden dolayı Karabağ'dan Amasya'ya Mîr Hamza Nigârî ile birlikte göç etmiştir. Mîrzâde Mustafa Fahreddin, Mîr Hamza Nigârî Efendi'nin vefatından sonra 1889 yılında Amasya'da dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini Amasya'da yapmış, Arapça ve Farsçayı Azerbaycan'ın tanınmış âlimlerinden ve aynı zamanda Nigârî'nin müritlerinden olan Seyyid Muhammed Bahaeddin Efendi'den öğrenmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra Maarif Müdüriyeti kâtipliği görevi ile memuriyet hayatına başlamış, akabinde öğretmenlik ve müfettişlik gibi çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur.

Birinci Dünya Savaşı döneminde yedek subay olarak Çanakkale'de bulunan Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâli, savaş sonrası Amasya'ya dönerek Husûsî Muhasebe'de memur ve ardından Varidat Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Daha sonra tayin olduğu Gökhöyük Devlet Çiftliği'nden 31.12.1948 tarihinde emekliye ayrılmıştır.

1949 senesinde İstanbul'a yerleşmiş ve 1952 senesinde "İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu" azalığına tayin edilmiştir. Bu komisyonun kaldırılmasından sonra muhtelif kütüphanelerde Arapça ve Farsça eserlerin mütercimi ve mütehassısı olarak çalışmış ve en son

8 Şeyh Muhammed Şemseddin'in lakabıdır. Bu lakabın kaynaklarda "Ağabâli", "Agabali", "Akabâli", "Aka Bâli", "Aka Bâli", "Ağa Balım", "Mîr Bâli", "Mîr Bâlim", "Mîr Balım" gibi imla şekillerinde çıktığını söyleyen Afina Barmanbay, bu konu ile ilgili makalesinde "Akabâli" imla şeklini kullanmıştır. Bk. Afina Barmanbay, "Sarı Âşık ve Mîr Seyyid Akabâli Nesli", *Türkiyat Mecmuası* 27/1, (2017), 33-45.

9 Mîrzâde Seyyid Mustafa Fahreddin Akabâli, *Anka-yı Kaf-ı Lahut Kelim-i Sina-yı Ceberut: Ali Göründü Gözüme*, Haz. M. Bahaeddin Doğramacı, Gaye Yeşiltepe, İstanbul: Seçil Ofset, 2012; Eseri yayına hazırlayan M. Bahaeddin Doğramacı şeklinde geçse de yayına hazırlayanın diğer eserleri ve literatürde Baha Doğramacı olarak geçmektedir. Bundan dolayı yukarıda Baha Doğramacı şeklinde yazılmıştır. Bkz. Osman Kemali Efendi, *Divan-ı Kemali'den Aşk Sızıntıları*, Topl. Baha Doğramacı, (İstanbul: İstanbul Sinan Matbaası, 1957); Baha Doğramacı, *Niyazi-yi Mısri Hayatı ve Eserleri*, (Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1988).

Fatih Millet Kütüphanesi'nde görev yapmıştır. 2 Kasım 1968'de kütüphanedeki vazifesinden ayrılarak Aksaray'daki evinde inzivaya çekilmiş, ziyaretine gelenlere ilmi ve manevi sohbetleri ile feyz vermiştir. Dört ay kadar süren bir hastalığı müteakip, 17 Ramazan 1392/ 25 Ekim 1972 Çarşamba günü saat 16:00'da vefat etmiş, 19 Ramazan 1392-27 Ekim 1972 Aksaray Valide Sultan Camii'nde kılınan Cuma namazı sonrasında Edirnekapı mezarlığındaki aile kabristanına defnedilmiştir. Kabri başında birçok âlim ve Şehremîni civarındaki İnâdiye Dergâhı son postnişini Sa'dî Şeyh Râşid Efendi gibi meşayihden zevat hazır bulunmuştur.

Mezar kitabesine kendisinin ölüm hakkında söylediği şu şiir yazılmıştır:

Siliniirse içinde hiss-i işrâk
Belirir kalbinde sırr-ı idrâk

Bu sırr eder seni mutlak peyveste
Râh-ı hakikate âheste beste

Tâ ki rûhun âkıbet olur pür-nûr
Hakîkati ilimde eyler zuhûr

Ölümdür bil hakîkî hayâtın
Vesilesi budur bütün necâtın

Çıkar ise ten perdesi aradan
Hüviyyetle zâhir olur Yaradan

Üç lisana da vâkıf olan Akabâlî'nin az konuşup öz söylediği, kuvvetli bir münekkid ve muhakkik olduğu, meclisine gelen kişilerin seviyesine göre hitap ettiği nakledilmektedir.¹⁰

Eserleri:

- 1- *Semere-i İlhâm*: 1330 tarihinde Amasya'da basılmıştır.
- 2- *Ferezdak'ın İmam Zeyne'l-Âbidîn Hakkında İrad Ettiği Kasîdenin Tercemesi*: Şair Ferezdak'ın İmam Zeyne'l-Âbidîn'i övdüğü kasidesinin tercümesi olan bu eser basılmamıştır.
- 3- *Seyyid Mîr Hamza Nigârî Hazretleri'nin Farsça Divanı'nın Terceme ve Şerhi*: 495 sayfalık bu eser basılmamıştır.
- 4- *Veysel Karânî*: Feridüddin Attar'ın Tezkiretü'l-Evliyâ adlı isimli eserinden tercüme edilen 2 formalık eserin 1958 tarihinde Mehmed Yavru Bey namına basılmıştır.¹¹

10 Mîrzâde Seyyid Mustafa Fahreddin Akabâlî, *Anka-yı Kaf-ı Lahut Kelim-i Sina-yı Ceberut: Ali Göründü Gözüme*, 15-16

11 Baha Doğramacı, bu bilgileri aktarsa da kütüphanelerde bu isim ve müellif adı ile ilgili esere ulaşılammıştır.

- 5- *Hümâ-yı Arş*: Seyyid Mir Hamza Nigârî Hazretleri'nin hayatından ve irşadı hususunda tuttuğu yoldan bahseden 780 sayfalık bir eserdir. Eser, ilk önce makale olarak ilim âlemine tanıtılmış ve daha sonra da kitap olarak yayınlanmıştır.¹²
- 6- *Rehber-i İrfân veya Defîne-i Hikmet*: 7 büyük cilt olan bu eser kitabiyata aittir ve basılmamıştır.
- 7- *Menâkıb-ı Hâce Bahaeddin Efendi*: Kendi hocasının menâkıbından bahseden bu eser 238 sayfadır ve basılmamıştır.
- 8- *El-fikrû'l-İstiklal limen Yuhibbi'l-Âl*: Sivaslı Şeyh Feyzullah'ın Muaviye bin Ebi Süfyân'ı medh eden eserine reddiye olarak hazırlanmış ancak basılmamıştır.
- 9- *Din Simsarları*: 586 sayfalık bu eserin içeriği hakkında bir bilgi olmadığı gibi basılmamıştır.
- 10- *Fazlullâh-ı Hurûfî*: Üzerine pek çok tartışma olan Fazlullah Hurûfî'nin hayatı ve menâkıbından bahseden ve aleyhine sözleri cerh eden bir eserdir. Basılmamıştır.
- 11- *Hz. Ömer Diyor ki*: Müellifin hayatta iken bastırıldığı tek kitabıdır.¹³
- 12- *Anka-yı Kaf-ı Lahut Kelim-i Sina-yı Ceberut: Ali Göründü Gözüme*: Müellifin son eseri olan bu çalışma Baha Doğramacı tarafından yayına hazırlanmıştır.

Bu eserlerin haricinde müellifin *Azerbaycan Yurt Bilgisi Dergisi*'nde neşrettiği makaleler bulunmaktadır.

Çanakkale cephesine gitmeden 4 ay kadar önce evliliğinden bir kız evladı olmuş, fakat kısa süre sonra eşi ile kızı da vefat etmiştir. Daha sonraki evliliğinden olan Seniha adlı kız evladı da tutulduğu hastalık neticesinde 13 yaşında vefat etmiştir.¹⁴

Mektubun Metni ve Özellikleri

Osmanlı Türkçesi rika yazı ile kaleme alınan bu mektup, dosya kâğıdına yazılmış 5 sayfa tutarındadır. Mektup, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ahmet Caferoğlu Arşivi Koli 1'de yer almaktadır. Bu mektup günümüz yazımına yakın şekilde transkripte edilmiştir.

12 Mehmet Rıhtım, "Fahreddin Ağabali'nin "Huma-yı Arş" Adlı Eserinde Mir Hamza Nigârî ile Alakalı Bilgi ve Belgeler" *I. Uluslararası Hamza Nigârî Sempozyumu*, (Kars: Kafkas Üniversitesi Kafkas Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2013) 167-174; Mirzâde Mustafa Fahreddin Ağabali, *Huma-yı Arş Karabağlı Şeyh Mir Hamza Nigârî'nin Menakıbnamesi*, Haz. Mehmet Rıhtım, (Kars: Kafkas Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015); Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm 3683 numarada kayıtlı eksik bir fotokopisi bulunmaktadır.

13 Mustafa Fahreddin Akabali, *Hazreti Ömer Diyor ki*, (Ankara: Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A. Ş., 1953).

14 Mirzâde Seyyid Mustafa Fahreddin Akabâli, *Anka-yı Kaf-ı Lahut Kelim-i Sina-yı Ceberut: Ali Göründü Gözüme*, 15-16; Mehmet Rıhtım, *Huma-yı Arş Karabağlı Şeyh Mir Hamza Nigârî'nin Menakıbnamesi*, 16-18.

2. Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî'nin Ahmet Caferoğlu'na Gönderdiği Mektubun Metni

“Amasya
18/ 11/ 1933

Muhterem Efendim

(Acem zinde kerdem be-dîn pârsi)¹⁵ diyen Firdevsî ile sizi râz-âşinâ buluyorum. Buluyorum da seviniyorum. Çünkü: Azerbeycân'ın nevmîd ve me'yûs evlâdına kaleminizle irfânınızla bir zindelik bahşediyorsunuz. Bu günün yarının evlâdı sizinle ne kadar iftihâr etse azdır. Mâmâfih bendenize lutf buyrulan Sirâcî,¹⁶ Melek Bey Avcı,¹⁷ İstiklal Mücâhidi¹⁸ nâm-ı eser-i âfleri pek büyük minnetdârlığı tevliid etmiştir. Arz-ı şükran eylerim.

Vâkîâ hîn-i tab' u istinsâhta ufak tefek noksânlar, yanlışlar görölmüş ise de pek değersizdir.

Bu ciheti gelecek arzaya terk ederek şimdilik Nigârî-zâde Sirâcî ile Erzurumlu Osmân Sirâceddîn'in şiirlerinde karıştırılmış olan husûsâta âid Sirâcî nâmındaki eserin 23'üncü sahîfesinin 2'inci fıkrasında bahsedinen mütâla'aya aid bazı cihetleri arz edeceğim.

İleride ahlâfın da tereddüdünü dâî olacağı bedihî bulunan bu esrâr perdesini bugün kaldırmak zarûreti kendiliğinden doğmuş oluyor. Onun için bu karışıklığın müsebbibi, menşe'î, sù'ret-i vukû'unun neden ileri geldiği ber-vech-i zîr bast u tafsîl edilmiştir.

Osmân Sirâceddîn Efendi kimdir?

An-asıl Erzurumlu olan bu zâtın asıl ismi “Osmân Nûrî”dir. Mîr Hacı Hamza Efendi'nin cihân-şumûl şöhretini duyan bu adam, Mîr-i müşarünileyhin Merzifon'da bulunduğu 1298 senesinde yanına gelmiştir. Burada iyice bir zamân kaldıktan sonra güyâ teyemmünen ve teberrüken “Nûrî” ismini kaldırarak “Osman Sirâceddîn” demişti. (Kaldığı müddet bir sene) çok teessüfle şâyân-ı kayd u tezkârdır ki bunu kendisi için bir zemîn-i istikbâl yapmaya çalışmış kısmen bu ümniyyesinde muvaffakiyet hâsıl olmakla beraber kısmen de kendisinin husûsî vaziyetlerini ihlâl edecek harekâtın hudûsuna sâik olmuştur.

İstikbâl-i ümniyyesi: Mîr Nigârî'nin vefâtından sonra hikâye etmiştir. Türbe yapılırken geldiğinde güyâ Mîr Nigârî Hazretleri buna iltifât etmişler imiş. Kendi oğlu yerine kabul etmişler ve bu yüzden de emre imtisalen Sirâcî tahallus etmiş imiş. Yalancının mumu yatsıya kadar yanar derler ki pek doğrudur. Mîr Nigârî'yi seven zâtın hepsi bu tasnî'atdan son derece

-
- 15 Besi renc bordem der in sâl-i si
Acem zinde kerdem bedîn pârsi
Çok sıkıntı çektim bu otuz yılda
Diriltim İranlıy ben bu Farsçayla. Bkz. Firdevsî, *Şehnâme*, çev. Necati Lugal, (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2009), 34.
- 16 Ahmet Caferoğlu, “Sirâcî”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, Yıl: 1, Sayı: 9, 193-197, İstanbul Burhaneddin Matbaası 1932.
- 17 Ahmet Caferoğlu'nun Azerbeycan Yurt Bilgisi dergisinde yayınladığı makalelerin isimleri. Bkz. Ahmet Caferoğlu, “XVII. Asır Azeri Şairi Melek Bey Avcı”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, Yıl: 1, Sayı: 2, 3-16, (İstanbul: İstanbul Burhaneddin Matbaası 1933); “XVII. Asır Azeri Şairi Melek Bey Avcı”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, Yıl: 2, Sayı: 15, 114-121, (İstanbul: İstanbul Burhaneddin Matbaası 1933).
- 18 Ahmet Caferoğlu'nun “Azeri Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri I” makalesi kastedilmiştir.

dilgîr olmuş ve kendine hitâben “Osmân” namını bırakarak yalnız “Molla Nuri” demekle iktifa etmişlerdir.

Mîr Nigârî'nin muhiblerinden hiçbir kimse buna yüz vermemiş. İstanbul'a gitmiş, orada kendinin zâde-i tab'ı olduğunu iddiâ ettiği “Mecmua-ı Hayâl-i Bâl” ile Mîr Nigârî'nin “Nigâr-nâme'sini” tab' ettirmiş tekrâr Amasya'ya matbû' âsârı müstashiben avdet etmiştir.

Nigârî-nâme'nin tab'ından çok mütehasıs olunacağını zan etmişse de bu zannı da yine akîm kalmıştır. Buna da sebep “Nigârî-nâme”de yaptığı tahrifâtır. Kendi aklına mülâyim gelemeyen elfâz u terâkibi, hattâ cümleleri değiştirmek gibi bir cü'ret-i câhilâne yapmıştır. (Numûneleri aşağıda zikredilecektir.)

Bu cü'ret-i câhilânesine bir de sahtekârlık karıştırmış, güyâ bu eserde Mîr Nigârî kendi vefâtını haber vermişcesine şiir yayarak sokuşturmuş, bu gayret-i şeytân-pesendânesiyle derece-i merbûtiyetini anlatmak istememiştir. Bu tatsız, âdiyâne, âmiyâne hareketlerinden dilgîr olan Mîr Nigârî muhibleri yüzüne karşı lanet ve nefret etmişler, hatta مِنَ الَّذِينَ هَادُوا ayet-i celîlesinin mâsadakının zümresine dâhil olmuş sahtekâr, âdi bir herîfsin demişler. Bu hareketi yüzünden oynamak istediği rolün duçâr-ı akâmet olması Amasya'da tavattuna mâni' teşkil etmiş maskat-ı re'sine avdete mecbûr kalmıştır. Nigârî-nâme'nin rağbet görmemesi ve eserin yüzüne beraber red edilmesi cihetiyle de mâddeden mühim bir zarâra uğramıştır. Hayâl-i Bâl'e idhâl ettiği Sirâceddîn Efendi'nin gazeli yüzünden zâtın birisi yüzüne tükürmüştür. Kaş yapayım derken göz çıkararak bu adam, gayetle harîs, şöhret-perest, ser-güzeşt-cû, ilmen basit, ahlâken düşkün, ruhen mütereddîdir. Kıymet-i maddiye ve maneviyeden mahrûm olan bu bî-çârenin az çok varlığındaki mahrûmiyeti kendi ahlâkının tecelliyâtından münbâis bir mâhiyetin mahsûlüdür. Rind meşreb olamamış, dervîş-nihâdlığı becerememiş, feyz-i fitrîsini ser-güzeşt-cûluk, hodbînlik ile izmihlâle uğratmış olan ve bugün de sînelerde terk ettiği yadigârlarla mezârının içerisinde mahkûm-ı ebedî olmak vaziyetine düşen bu zât, sağlığında ihzâr u tenmiye ettiği tohumunun hayât-ı câvidânisinde idrâk ettiği nemâsıdır. Gerek Sirâceddîn Efendi'nin eşârından çaldığı, gerek Mîr Nigârî'nin lisânından uydurduğu cü'ret-i bî-edebânesi kendisinin tıynet-i asliyesinin bir mizân-ı sahihü'l-ayarıdır. Bugün bu hakîkatleri arz ederken yüreğim sızlıyor. Çünkü şimdiye kadar -yani sizin bu küçük eserinizi ve bu fıkrayı gördüğüm zamâna kadar- ve ifşâ etmiş değildim. İsterdim ki mâzînin karanlıklarında nâbûd olan bu hakîkat -ilelebed hafâyâ-yı serâirde- olduğu gibi gizli kalsın. Fakat, sizin mütâla'anız ve yekdiğere olan iltibâs bu hakîkati söylemeğe vicdânen mecbûr etti. Hakîkati nazar-ı âtîfetinize arz ediyorum.

19 Metinde مِنَ الَّذِينَ هَادُوا بِحَرْفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَ الشَّكْلِ وَ الدِّينَ يُحَرْفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ şeklinde ayetin bir kısmı yanlış olarak yazılmıştır. Ayetin tamamı için bkz. مِنَ الَّذِينَ هَادُوا بِحَرْفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْتَ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لِبِأَسْبَابِهِمْ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْتَ وَأَنْظَرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمًا وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا

Yahudilerden bir kısmı kelimelerin mânalarını çarpıtıyorlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldıracak “işittik ve karşı geldik; dinle, dinlemez olası, râinâ” diyorlar. Eğer onlar “Dinledik ve itaat ettik, dinle ve bizi gözet” deselerdi şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı; fakat inkârları sebebiyle Allah onları lanetlemiştir. Artık pek az inanırlar. Nisa Suresi 46.

Lütfen -meseleyi açıkça teşrih edip ahlâkın vicdanlarında da husûle gelecek tereddütlerin izâlesi için diğer bir eserinizde zeyl-i malûmât kabilinden- der-miyân buyrulmasını ricâ ve sonsuz hürmet ve minnetlerimi sunarım efendim.

Amasya'nın Mehmet Paşa Mahallesi'nden
Mîrzâde Mustafâ

Nigâr-nâme'deki tahrifattan bir numune:

Osmân Nûrî'nin bastırıldığı Nigâr-nâme'nin en son sahifesi olan 330. sahifesinde 12. beyt:
El-hamd tamâm olup kitâbım
Bin üç yüz iki ve dört hesabım
Mîr-Nigârî'nin kendi el yazısındaki Nigâr-nâme'de aynı beyt:
El-hamd tamâm olup kitâbet
Bin üç yüz ikide buldı gâyet
Avâm-firîb olan bu zâtın tahrifâtından hâsıl olan netice:

Mîr-Nigârî 1304'te vefât etmiştir. Ve “dört hesabım” sözünü güyâ kendisi kable'l-vukû vefâtına imâen söylemiş bulunuyor. İşte bu adam, yalnız bu sahifede (330) Mîr-i müşarünileyhin asl-ı kelâmlarına 2 yerde kalem karıştırmıştır. Bu eserin diğer kısmı buna kıyâs edilsin. Bereket versin ki el yazısı nüshaları pek müteaddid olduğundan aslı tamâmıyla muhafaza edilebilmiştir.

İşte Sirâceddîn Efendî'nin gazelinden çalarak kendi nâmına izafetle neşr ettiği (Abîr u itr) ve (Yan ey gönül esâs arâzi ber-âbdır) gazelleri de mümaileyhin bu gibi hareketlerinden birisidir. Hattâ bu hususta o kadar beceriksizcesine etmiştir ki: Sirâc Efendî'nin gazelinden çaldığı eşârın birisi Sa'dî tarafından tahmis edilmiştir. Bu adam, Mîr-Nigârî'nin yanına 1297'de gelmiş, Sa'dî ise 1295'de Mîr-Nigârî'nin yanından ayrılarak Rusya'ya avdet etmiştir. Her ikisi zamânen olsun yekdiğeriyle buluşmuş olsalardı şimdi bu hakîkati bütün çıplaklığıyla göstermek pek müşkil olacaktı. Binaenaleyh bendeniz bu işin iç yüzünü bilmemiş olsa idim bile bu tahmise nazaran istidlâl tariki müdakkikler için her zaman açık bulunacaktı. Hiç şüphe yok ki müşikâfene tedkik neticesinde hakikat bütün varlığıyla tebâruz edecekti. Bunlara da hâcet kalmazdı ya... Çünkü kendisinin zâde-i tab'ı olan eşârındaki bürûdet u yubûset-i tab'iyesi ufak bir ta'mîk-i fikrle kendi sözleriyle diğer yerlerden intihâl ettiği sözleri ayırmaya pek müsâiddir.

Misâl olarak irâd edilen deliller hakikati tebyîne kâfi geleceğinden tekrâr arz-ı hürmetle bahse hâtime veriyorum efendim.”

3. Akabâlî'nin İddiaları

Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî yazdığı mektupta ilk önce Ahmet Caferoğlu'nun yaptığı çalışmayı takdir etmiş, lakin sehven yapılan harf hataları ve bazı eksiklikler olduğunu, bunların pek fazla önemli olmadığını da dile getirmiştir. Nitekim kendisinin hazırlamış olduğu

Hümâ-yı Arş adlı eserde “Sirâceddîn Efendi’nin Şiirleri” başlıklı bölümde Ahmet Caferoğlu’nun neşrettiği 14 şiir dışında 10’dan fazla manzume bulunmakta ve ayrıca aynı şiirlerde de fazla beyitler olduğu görülmektedir. Nitekim Karabağlı Sa’di’nin Sirâcî ile müşterek yazdığı manzumelerde yer almaktadır.²⁰

Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâli’nin en büyük eleştirisi Erzurumlu Osmân Sirâceddîn’in yapmış olduğu faaliyetler hakkındadır. Bir nevi divançe olarak nitelendirilebilecek olan *Mecmûa-yı Hayâl-i Bâl* adlı eserinde Osmân Sirâceddîn, Nigârî-zâde Sirâceddîn Efendi’nin manzumelerini kendisine mâl ettiğini söylemektedir. Mektupta ilk mısrasını belirttiği ve Ahmet Caferoğlu tarafından da yayınlanan şiirleri,²¹ Osmân Sirâceddîn *Mecmua-yı Hayâl-i Bâl* adlı eserindeki hâli ile karşılaştırmalı olarak şöyledir:

Nigârî-zâde Sirâceddîn	Osmân Sirâceddîn
Makâmım ey gözüm sahrâ-yı hayret Mekânım âlem-i bâlâ-yı hayret	Mekânım ey sanem sahrâ-yı hayret Makâmım âlem-i bâlâ-yı hayret
Getürme sâgarı ser-şâr sâkî Beni mest eyledi sahbâ-yı hayret	Getürme sâgar ser-şâr sâkî Beni mest eyledi sahbâ-yı hayret
Dilim mahrûk-ı nâr-ı firkat-ı yâr Tenim müstağrak-ı deryâ-yı hayret	Dilim mahrûk-ı nâr-ı firkat-ı yâr Tenim müstağrak-ı deryâ-yı hayret
Tahayyürle cihândan fâriğ oldum Büküldi kâmetim çün yây-yı hayret	Hayâl-i çeşm-i hayrânın gözünde Döner gûyâ gözüm minâ-yı hayret
Hayâl-i çeşm cüdâ tek gözünde Gezer gûyâ gözüm minâ-yı hayret	Tahayyürle zebânım söylemez hiç Vücûdum ses virür çün nây-ı (hayret)
Ne İskender bilir ne Keykubâdı Olan Dârât-ile Dârâ-yı hayret	Ne İskender bilir ne Keykubâdı Olan Dârât-ile Dârâ-yı hayret
İlâhî eyle tevfikin resîde Sirâcî oldı çün rüsyâ-yı hayret ²²	Hüdâyâ eyle tevfikin resîde Sirâcî oldı çün rüsyâ-yı (hayret)
	Virür ders-i cunûnî çeşm-i Leylâ Ne çâre eylesün mollâ-yı hayret
	Sirâca iltihakım âteşimdir İşim pervânenin sevdâ-yı hayret ²³

20 Sa’di ve divanındaki Sirâcî ile yazdığı müşterek şiirler için bk. Ali Bal, *Sadi Karabâğî Hayatı, Edebî Kişiliği Dîvânı ve İncelemesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, (Afyon 2012).

21 Ahmet Caferoğlu, *XIX. Asır Azeri Şairi Sirâcî*, (İstanbul: İstanbul Burhaneddin Matbaası, 1932).

22 Ahmet Caferoğlu, *XIX. Asır Azeri Şairi Sirâcî*, 12.

23 Osman Siraceddin, *Mecmua-yı Hayâl-i Bâl*, (Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1305), 4.

Abîr u itr ü müşk ü sünbül reyhân u şebbüyü Tahayyür bahrine müstağrak etmiş kâkülün büyü	Abîr u itr ü müşk ü sünbül reyhân u şebbüyü Tahayyür bahrine müstağrak etmiş kâkülün büyü
Eğerkin sebze-i hattına başın müşk-i âhûyü Gözi sayyâdı dâm-ı zülfe sayd eyler ol âhûyü	Kurup sayyâd-ı çeşmi dâm-i zülfe dâne-i hâli Nece yâhû tek etmem nâle-i yâhûyü yâhûyü
Görende nevk-i zülfün halkalanmış güşe-i lebde Sanuram ki içer şehmâr-ı teşne çeşmeden suyu	Gözün derdi tenim ayne'l-yakîn öyle nahîf etmiş Terâzûnun gözüne koysalar eğmez terâzûyü
Halâs olmam kemend-i turre-i yâre giriftârem Zaîfem ol kadar kim kudretim yokdur kıram mûyü	Eğerkin sebze-i hattına başın müşk-i âhûyü Gözi sayyâdı dâm-ı zülfe sayd eyler ol âhûyü
Sanemler secdesinden çoh da kılma men' ey sûfi Edersen sende görseñ secde ol mihrâb-ı ebrûyü	Görende nevk-i zülfün hakkalanmış güşe-i lebde Sanuram ki içer şehmâr-ı teşne çeşmeden suyu
Gözün derdi tenim ayne'l-yakîn öyle zaîf etmiş Terâzûnun gözüne koysalar eğmez terâzûyü	Sanemler secdesi-çün çok da kılma tan' ey sûfi Edersen sende secde görseñ ol mihrâb-ı ebrûyü
Dedi gözgüde aksim görmezem hiç ol peri-peyker Dedim ki ey gözüm göstermez elbet güzgü güzgüyü	Halas olmam kemend-i turre-i yâre giriftârem Zaîfem ol kadar kim kudretim yokdur kıram mûyü
Kurup sayyâd-ı çeşmi dâm-i zülfi dâne-i hâli Nece yâhû tek etmem nâle-i yâhûyü yâhûyü	Sirâcî geceler yandım yakıldım şem-i hasretten Getürdügünce hayâle ol hilâl ebrûyü meh rûyü ²⁵
Sirâcî geceler yandım yakıldım şem-i hasretten Getürdügünce hayâle ol hilâl-ebrûyü meh rûyü ²⁴	

Görüldüğü gibi birkaç beyit farklılığı ile manzumeler neredeyse birebir aynıdır.

Ahmet Caferoğlu'nun neşrettiği çalışmada olmayan Akabâlî'nin *Hümâ-yı Arş* adlı eserinde aldığı ve muhtemelen Caferoğlu'nun görmediği için mektubunda zikretmediği başka bir manzume de Osmân Sirâceddîn'in eserinde göze çarpmaktadır.

24 Ahmet Caferoğlu, *XIX. Asır Azeri Şairi Sirâcî*, 11.

25 Osman Sirâceddîn, *Mecmua-yı Hayâl-i Bâl*, 40.

Nigârî-zâde Sirâceddîn	Osmân Sirâceddîn
<p>Kays tek rüsvâ-yı devrân olduğum yetmez mi yâr Cevrden çâk-ı giribân olduğum yetmez mi yâr Bu belâ bezminde bî-cân olduğum yetmez mi yâr Bülbül-âsâ zâr u giryân olduğum yetmez mi yâr Gülşen-i firkatde nâlân olduğum yetmez mi yâr</p>	<p>Kays tek rüsvâ-yı devrân olduğum yetmez mi yâr Cevrden çâk-ı giribân olduğum yetmez mi yâr Böyle efkâr-ile bî-cân olduğum yetmez mi yâr Bülbül-âsâ zâr u giryân olduğum yetmez mi yâr Gülşen-i firkatde nâlân olduğum yetmez mi yâr</p>
<p>Ey güzel geçdikçe küyumdan beni manzûr kıl Büse-yi la'l-i lebinle âşıkı mecbûr kıl İftirâkıdan harâb olmuş dilim ma'mûr kıl Vuslatın cem'iyet-ile hâtırım mesrûr kıl Deşt-i firkatde perîşân olduğum yetmez mi yâr</p>	<p>Şöyle rişte tek sevdâ-yı zülfünden tenim Tâb kılmaz çekmeğe yâr hayâlin gerdenim Ya neden bir vasl-ile şâd etmesin gönlüm benim Bunca yıllardır ki sahrâ-yı firâkın meskenim Vâlih-i vâdî-i hicrân olduğum yetmez mi yâr</p>
<p>Âşinâ-yı mihnetim benden götür el ey tabîb Gam değil vaslından olsam tâ ölünce bî-nasîb Söyleyim bir söz hekimâne ger olmaz mı acîb İyd-ı edhâda olur akreb sana akrep rakîb Ben garîb olmam ki kurban olduğum yetmez mi yâr</p>	<p>Âşinâ-yı mihnetim benden elin çek ey tabîb Gam değil vaslından olsam tâ ölünce bî-nasîb Söyleyim bir söz hekimâne ger olmazsa acîb İyd-ı edhâda olur akreb sana 'akrep rakîb Ben garîb olmam ki kurban olduğum yetmez mi yâr</p>
<p>Sormadın bir gün beni her günde efgânım görüp Sunmadın bir kâse su bağırmıda atşânım görüp Salmadın bir sâyê baş üzre yanar cânım görüp Kılmadın bir dem terahhum çeşm-i giryânım görüp Âteş-i aşkınla sûzân olduğum yetmez mi yâr</p>	<p>Ey güzel geçdikçe küyumdan beni manzûr kıl Büse-yi la'l-i lebinle âşıkı mecbûr kıl İftirâkıdan harâb olmuş dilim ma'mûr kıl Vuslatın cem'iyet-ile hâtırım mesrûr kıl Deşt-i firkatde perîşân olduğum yetmez mi yâr</p>
<p>Kılmayım bir gün şikâyet hicr-ile âzâr iken Etmedim minnet tabîb-i aşka ben bîmâr iken Vuslatın bezmine şâyân-intizâr iken Âşıkâ sabr u tahammül müşkül u duşvâr iken Bunca yıllar ser-gerdân olduğum yetmez mi yâr</p>	<p>Virmedim ağıyara esrâr-ı lebin nâçâr iken Kılmadım bir gün şikâyet hecr-ile âzâr iken Etmedim minnet tabîb-i aşka ben bîmâr iken Âşıkâ sabr u tahammül müşkül u duşvâr iken Bunca demler sabra sâ mân olduğum yetmez mi yâr</p>
<p>Sevdi ey dilber seni bin şevkle cân-fikâr Hüsn-i dil-ârâ-yı gülgün anı kıldı şikâr Eyleyim zârı-derûnum işte cevri ü âşikâr İftirâkın nârına yandım Sirâcî tek Nigâr Bilse bir şem-i şebîstân olduğum yetmez mi yâr²⁶</p>	<p>Sormadın bir gün beni her günde efgânım görüp Salmadın bir sâyê baş üzre yanar cânım görüp Sunmadın bir kâse su bağırmıda atşânım görüp Kılmadın bir dem terahhum çeşm-i giryânım görüp Âteş-i hicrinle sûzân olduğum yetmez mi yâr</p>
<p>Sevdi ey dilber seni bin şevkle cân-fikâr Hüsn-i dil-ârâ-yı rûyun anı kıldı şikâr Eyleyim zâr-ı derûnum ehl-i derde âşikâr İftirâkın nârine yandım Sirâcî tek Nigâr Böyle bir şem-i şebîstân olduğum yetmez mi yâr²⁷</p>	<p>Sevdi ey dilber seni bin şevkle cân-fikâr Hüsn-i dil-ârâ-yı rûyun anı kıldı şikâr Eyleyim zâr-ı derûnum ehl-i derde âşikâr İftirâkın nârine yandım Sirâcî tek Nigâr Böyle bir şem-i şebîstân olduğum yetmez mi yâr²⁷</p>

26 Akabâli, *Hümâ-yı Arş*, 133.

27 Osman Siraceddin, *Mecmua-yı Hayâl-i Bâl*, 13-14.

Nigârî-zâde Sirâceddîn	Osmân Sirâceddîn
Kays tek rüsvâ-yı devrân olduğum yetmez mi yâr Cevrden çâk-ı giribân olduğum yetmez mi yâr Bu belâ bezminde bî-cân olduğum yetmez mi yâr Bülbül-âsâ zâr u giryân olduğum yetmez mi yâr Gülşen-i firkatde nâlân olduğum yetmez mi yâr	Kays tek rüsvâ-yı devrân olduğum yetmez mi yâr Cevrden çâk-ı giribân olduğum yetmez mi yâr Böyle efkâr-ile bî-cân olduğum yetmez mi yâr Bülbül-âsâ zâr u giryân olduğum yetmez mi yâr Gülşen-i firkatde nâlân olduğum yetmez mi yâr
Ey güzel geçdikçe küyumdan beni manzûr kıl Büse-yi la'l-i lebinle âşıkı mecbûr kıl İftirâkıdan harâb olmuş dilim ma'mûr kıl Vuslatın cem'iyet-ile hâtırım mesrûr kıl Deşt-i firkatde perîşân olduğum yetmez mi yâr	Şöyle rişte tek sevdâ-yı zülfünden tenim Tâb kılmaz çekmeğe yâr hayâlin gerdenim Ya neden bir vasl-ile şâd etmesin gönlüm benim Bunca yıllardır ki sahrâ-yı firâkın meskenim Vâlih-i vâdî-i hicrân olduğum yetmez mi yâr
Âşinâ-yı mihnetim benden götür el ey tabîb Gam değil vaslından olsam tâ ölünce bî-nasîb Söyleyim bir söz hekimâne ger olmaz mı acîb İyd-ı edhâda olur akreb sana akrep rakîb Ben garîb olmam ki kurban olduğum yetmez mi yâr	Âşinâ-yı mihnetim benden elin çek ey tabîb Gam değil vaslından olsam tâ ölünce bî-nasîb Söyleyim bir söz hekimâne ger olmazsa acîb İyd-ı edhâda olur akreb sana 'akrep rakîb Ben garîb olmam ki kurban olduğum yetmez mi yâr
Sormadın bir gün beni her günde efgânım görüp Sunmadın bir kâse su bağırmıda atşânım görüp Salmadın bir sâye baş üzre yanar cânım görüp Kılmadın bir dem terahhum çeşm-i giryânım görüp Âteş-i aşkınla süzân olduğum yetmez mi yâr	Ey güzel geçdikçe küyumdan beni manzûr kıl Büse-yi la'l-i lebinle âşıkı mecbûr kıl İftirâkıdan harâb olmuş dilim ma'mûr kıl Vuslatın cem'iyet-ile hâtırım mesrûr kıl Deşt-i firkatde perîşân olduğum yetmez mi yâr
Kılmayım bir gün şikâyet hicr-ile âzâr iken Etmedim minnet tabîb-i aşka ben bîmâr iken Vuslatın bezmine şâyân-intizâr iken Âşıkâ sabr u tahammül müşkül u duşvâr iken Bunca yıllar ser-gerdân olduğum yetmez mi yâr	Virmedim ağıyara esrâr-ı lebin nâçâr iken Kılmadım bir gün şikâyet hecr-ile âzâr iken Etmedim minnet tabîb-i aşka ben bîmâr iken Âşıkâ sabr u tahammül müşkül u duşvâr iken Bunca demler sabra sâmân olduğum yetmez mi yâr
Sevdi ey dilber seni bin şevkle cân-fikâr Hüsn-i dil-ârâ-yı gülgün anı kıldı şikâr Eyleyim zârı-derûnum işte cevri ü âşikâr İftirâkın nârına yandım Sirâcî tek Nigâr Bilse bir şem-i şebîstân olduğum yetmez mi yâr ²⁸	Sormadın bir gün beni her günde efgânım görüp Salmadın bir sâye baş üzre yanar cânım görüp Sunmadın bir kâse su bağırmıda atşânım görüp Kılmadın bir dem terahhum çeşm-i giryânım görüp Âteş-i hicrinle süzân olduğum yetmez mi yâr
	Sevdi ey dilber seni bin şevkle cân-fikâr Hüsn-i dil-ârâ-yı rûyun anı kıldı şikâr Eyleyim zâr-ı derûnum ehl-i derde âşikâr İftirâkın nârine yandım Sirâcî tek Nigâr Böyle bir şem-i şebîstân olduğum yetmez mi yâr ²⁹

Mektupta Akabâlî'nin ilk mısrasını “Yan ey gönül esâs-ı arâzi ber-âbdır” şeklinde verdiği aşağıdaki gazelin *Mecmua-yı Hayâl-i Bâl*'de geçtiğini göremedik.

Yan ey gönül esâs-ı arâzi ber-âbdır
Bu kubbe-i sipîhr ana bir habâbdır

28 Akabâlî, *Hümâ-yı Arş*, 133.

29 Osman Siraceddin, *Mecmua-yı Hayâl-i Bâl*, 13-14.

Ol şey ki düşdi âb-ı habâbın miyânına
Bâr-i havâdis ile ol elbet harâbdır

Birdür habâb çarh-ı hulûlü hudûsda
Her çend deseler de çarh nüh kıbâbdır?³⁰

Bir cism kim anâsır oluptur turâb gibi
Âhirde hâb-gâhı yakînen turâbdır

Her şâhzâde düşkün oluptur gedâ gibi
Her bir gedâ berâber-i Efrâsyâb'dır

Pes çeşmini küşâde kıl eyle cihâne seyr
Bu ne şarâb şarâbdır bu ne hâbdır

Etmez Sirâcî çûn ü çirâdan mebâhisi
Bakmaz sarây-ı sûrete hâne harâbdır³¹

Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâli'nin mektubunda zikrettiği ikinci iddia ise Osmân Sirâceddîn'in *Nigâr-nâme*'de yapmış olduğu tahrifattır. Mektubunda belirttiği gibi Osmân Sirâceddîn'in bastırıldığı *Nigâr-nâme*'nin en son 330. sayfasındaki 12. beyit:

El-hamd tamâm olup kitâbım
Bin üç yüz iki ve dört hesabım³²
şeklinde geçmektedir. Eserin el yazma nüshasında aynı beyit şu şekilde geçmektedir:
El-hamd tamâm olup kitâbet
Bin üç yüz ikide buldı gâyet³³

4. Akabâli'nin İddialarının Değerlendirilmesi

Sa'dî Karabâgî ile Sirâcî'nin müşretek söylediği manzumeler Sâdî Karabâgî'nin dîvânında yer almaktadır.³⁴ Bu dîvân 1885 yılında istinsah edildiğine göre³⁵ ve *Mecmua-ı Hayâl-i Bâl*'in 1905 yılında basıldığını düşünecek olursak Akabâli'nin iddia ettiği gibi Osman Sirâceddîn Nigârî-zâde Sirâcî'nin şiirlerini kendisine mâl ettiği iddiası doğrudur. Nitekim buna başka bir kanıt da;

30 Bu kelimeye Caferoğlu “?” işareti bırakmıştır. Bir yazmada gazeldeki bu kelime قباب “kıbâb” kubbeler şeklinde imla edilmiş olup gazel 9 beyittir. Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi Süheyl Ünver Dosya 225/1-225/2.

31 Ahmet Caferoğlu, *XIX. Asır Azeri Şairi Sirâcî*, 12-13.

32 Seyyid Nigârî, *Nigâr-nâme*, (Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1305), 330.

33 Seyyid Nigârî, *Nigâr-nâme*, 06 Mil Yz A 4158 v. 136b; Bu eser hakkında yapılan tez çalışmasında da aynı beyit yazma nüshadaki gibi okunmuştur. Bkz. M. Mete Taşhova, *Mir Hamza Nigârî'nin Nigâr-nâme Mesnevisi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, (Çanakkale 1999), 454.

34 Ali Bal, *Sadi Karabâgî Hayatı, Edebi Kişiliği Dîvânı ve İncelemesi*, 207.

35 Sâdî Karabâgî, *Dîvân*, 06 Mil Yz A 7134 115b; Ali Bal, *Sadi Karabâgî Hayatı, Edebi Kişiliği Dîvânı ve İncelemesi*, 208.

Abîr u itr ü müşk ü sünbül reyhân u şebbûyı
Tahayyür bahrine müstağrak etmiş kâkülün bûyı
matlâi ile başlayan gazel hem Ahmet Caferoğlu'nun yayınında hem de bazı mecmualarda
Nigârî-zâde Sirâcî üzerine kayıtlıdır.³⁶

Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî'nin mektubunda zikrettiği ikinci iddia olan Osmân Sirâceddîn'in bilerek *Nigâr-nâme*'de yapmış olduğu tahrifat da yazmalardaki farklılığa göre doğru olduğu görülmektedir. Kendi eseri olan *Mecmua-ı Hayâl-i Bâl* ile aynı yerde ve aynı tarihte basılan *Nigâr-nâme*'nin baskısındaki,

El-hamd tamâm olup kitâbım
Bin üç yüz iki ve dört hesabım³⁷
şeklinde geçen beyit, eserin el yazma nüshasında şu şekilde geçmektedir:
El-hamd tamâm olup kitâbet
Bin üç yüz ikide buldı gâyet³⁸
Bu da Akabâlî'nin iddialarında haklı olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî, Mîr Seyyid Hamza Nigârî Efendi ile görüşmemiş olsa da hayatı Nigârî'nin muhibleri arasında geçmiş ve başta babası Seyyid Sadeddin Efendi olmak üzere hocası Muhammed Bahaeddin Efendi gibi kaynak kişilerden Nigârî hakkında anlatılanları dinleyerek büyümüştür. Bu açıdan Seyyid Nigârî başta olmak üzere Sirâceddîn Efendi'nin elinden çıkan yazma eserleri ve evrakları görmesi, onun söylediklerinin hiç de yabana atılmayacağını göstermektedir. Mektubunda iddia ettiği noktaları kendince ispat edici örnekler verse de elimizde bunları mukayese edecek yeteri kadar vesika olmadığından kesin bir yargıda bulunamıyoruz. Fakat eldeki verilerden yola çıkarak Mîrzâde Seyyid Mustafa Fahreddin Akabâlî'nin iddialarında haklı olduğunu söyleyebiliriz.

Osman Sirâceddîn belki de feyiz aldığı efendisinin eserini yazma halinde kalmaktan kurtarmak ve daha çok kişiye ulaştırmak için kendi eseri ile birlikte bastırması, farklı yazılan beyitte kendi elindeki nüshaya göre yazılmış olabilir. Fakat Nigârî-zâde Sirâcî'nin şiirlerini kendine mâl etmesine dikkat edecek olursak Osman Sirâceddîn kendi derûnunda saklı bir gaye için yapmış olduğu tahrifatını edebiyat tarihimize bir sorunun ortaya çıkmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim bu olayları yazdığı eserden sonra tetkik eden Ahmet Caferoğlu da Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî ile sonradan yakın bir dostluk kurmuş, onun verdiği bilgilere itibar ederek Azeri şairler hakkında makaleler talep etmiştir. Bu makaleleri de *Azerbeycan Yurt Bilgisi Dergisi*'nde ilk önce kendisi okuyup tashih ederek yayınlamıştır. Akabâlî, Ahmet Caferoğlu'dan mektubunda belirttiği gibi konu ile ilgili bir düzeltme veya sorunu “zeyl” yazmasını istese de

36 Süleymaniye Kütüphanesi Süheyl Ünver Dosya 225/1-225/2.

37 Seyyid Nigârî, *Nigâr-nâme*, (Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1305), 330.

38 Seyyid Nigârî, *Nigâr-nâme*, 06 Mil Yz A 4158 v. 136b.

yaptığımız araştırmaya göre Caferoğlu'nun böyle yayın yaptığına rastlayamadık. Muhtemelen herhangi bir tartışmaya girmek istemediğinden dolayı bu sorun arşivindeki bir mektupta sınırlı kalmıştır. Bu mektup ile birlikte Mîrzâde Seyyid Mustafa Fahreddin Akabâlî'den gelen muhtelif Azeri şairlerle alakalı mektuplar Ahmet Caferoğlu'nun İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde bulunan şahsi arşivi arasında yer almaktadır.

Mîrzâde Seyyid Mustafa Fahreddin Akabâlî'nin şahsi arşivinin gün yüzüne çıkması ve daha ayrıntılı araştırmalarla bu mevzunun aydınlanacağı ve kültür tarihimize bir katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Ağabali, Mîrzâde Mustafa Fahreddin. *Huma-yı Arş Karabağlı Şeyh Mîr Hamza Nigârî'nin Menakıbnamesi*. Haz. Mehmet Rıhtım, Kars: Kafkas Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015.
- Akabalı, Mustafa Fahreddin. *Hazreti Ömer Diyor ki*. Ankara: Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A. Ş., 1953.
- Akabâlî, Mîrzâde Seyyid Mustafa Fahreddin. *Anka-yı Kaf-ı Lahut Kelim-i Sina-yı Ceberut: Ali Göründü Gözüme*. Haz. M. Bahaeddin Doğramacı, İstanbul: Gaye Yeşiltepe, Seçil Ofset 2012.
- Akabâlî, Mîrzâde Mustafa Fahreddin, *Huma-yı Arş*, Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm 3683.
- Bal, Ali; “*Sadi Karabâğî Hayatı, Edebî Kişiliği Dîvânı ve İncelemesi*”. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2012.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (c. XIII, 1942), 56-79.
- Barmanbay, Afina. “Sarı Âşık ve Mîr Seyyid Akabâlî Nesli”, *Türkiyat Mecmuası* 27/1, (2017), 33-45,
- Bushkovitch, Paul. *Rusya'nın Kısa Tarihi*, çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Caferoğlu, Ahmet. “Azeri Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri I”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi* 1/9, 291-305, İstanbul Burhaneddin Matbaası 1932.
- Caferoğlu, Ahmet. “Azeri Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri II”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi* 1/10, 339-348, İstanbul Burhaneddin Matbaası 1932.
- Caferoğlu, Ahmet. “Azeri Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri III”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi* 1/11, 361-371, İstanbul Burhaneddin Matbaası 1932.
- Caferoğlu, Ahmet. “Azeri Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri IV”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi* 1/12, 426-434, İstanbul Burhaneddin Matbaası 1933.

- Caferoğlu, Ahmet. "XVII. Asır Azeri Şairi Melek Bey Avcı", *Azerbaycan Yurt Bilgisi* 1/15, 114-121, İstanbul Burhaneddin Matbaası 1933
- Caferoğlu, Ahmet. "Sirâci", *Azerbaycan Yurt Bilgisi* 1/9, 193-197, İstanbul Burhaneddin Matbaası 1933.
- Caferoğlu, Ahmet. "XVII. Asır Azeri Şairi Melek Bey Avcı", *Azerbaycan Yurt Bilgisi* 1/2, 3-16, İstanbul Burhaneddin Matbaası 1933.
- Caferoğlu, Ahmet. *XIX. Asır Azeri Şairi Sirâci*, İstanbul: İstanbul Burhaneddin Matbaası, 1932.
- Doğramacı, Baha. *Niyazi-yi Mısri Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1988.
- Doğramacı, Baha. Osmân Kemali Efendi, *Divan-ı Kemali'den Aşk Sızıntıları*, Topl. Baha Doğramacı, İstanbul: İstanbul Sinan Matbaası, 1957.
- Firdevsî. *Şehnâme*, çev. Necati Lugal, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2009.
- Hosking, Geoffrey. *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev. Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Kurat, Akdes Nimet. *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Osmân Siraceddin. *Mecmua-yı Hayâl-i Bâl*, Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1305.
- Önal, Kamil. "Ahmet Caferoğlu'nun Eserleri", "Ahmet Caferoğlu'nun Çalışma Sahaları", *Doğumunun 120. Yılında Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu Hatıra Kitabı* içinde, edi. Fikret Turan, Özcan Tabaklar, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2019, 27-50; 94-136.
- Rıasanovsky; Nicholas V. - Stienberg, Mark D. *Rusya Tarihi*, çev. Figen Dereli, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2011.
- Rıhtım, Mehmet. "Fahreddin Ağabali'nin "Huma-yı Arş" Adlı Eserinde Mîr Hamza Nigârî ile Alakalı Bilgi ve Belgeler" *I. Uluslararası Hamza Nigârî Sempozyumu*, Kafkas Üniversitesi Kafkas Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2013, 167-174.
- Seyyid Nigârî, Nigâr-nâme, 06 Mil Yz A 4158 v. 136b.
- Seyyid Nigârî. *Nigâr-nâme*, Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1305.
- Süleymaniye Kütüphanesi Süheyl Ünver Dosya 225/1-225/2.
- Taşhova, M. Mete. "Mîr Hamza Nigârî'nin Nigâr-nâme Mesnevisi". Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 1999.

آما
۱۹۴۴ / ۱۱ / ۱۸

محترم انصاف
(عجم زنده کردم باین یاری) دینیه خردوی ایله سزی راز آسنا بولویورم
بولویورم ده سوئیورم . هیستک : آذر باجانک نومید و ما یوس اولدونه
فانگیزه ، عفا کیزه بر (زنده دیک) جنبه ایچور کیز . بولونک ، یازیک
اولدوی سزله قارداختار ایسه آرد . مع مافیه بنده کیزه لطف بویورم
(سراجی ، سوزیک آدوجی ، استقلالی هدی) نام ارسالی دیک بویورم
سزانی تولیو ایتمک . عرمان ایدم .
دعایا حیلیم و استیغاده اذفایه ، تنقک نقصانیم ، یا کلمه کوزولمه ایتمه ده
دیک ده گرزده . بویورم . کلمه کوزولمه ترک لیمه دیک سیدیک (نظام
زار سراجی) ایله (ارطوغا عثمان کراچ الین) کک شکرلنده تار لیدیشنه
اولدو . عفا کیزه عفا (سراجی) ناسیده کی اثرک (۴۴) نجه حیفه نیک (۴۴) نجه
حقه سنده جت ایتمک . عفا کیزه بعضه حیفه کیزه عفا کیزه
ایرینه اظروفک ده تزدوی دای اظروفک اولدو . عفا کیزه بولونان بولونان بولونان
بولونان قالدیرجه ضرورت کیزیکیزه و عفا کیزه اولدو . صورت و قوشنک نه دن ایری
اولدو ایتمه بوقا . بیخلفنک مینی ، منای ، صورت و قوشنک نه دن ایری
سزیک بولونان عفا کیزه ایتمک .
عثمان سراجی ایتمک کیزه ؟
عفا کیزه اظروفک اولدو بولونان بولونان بولونان بولونان بولونان بولونان
عفا کیزه ایتمک بولونان بولونان بولونان بولونان بولونان بولونان

Mîrzâde Mustafa Fahreddin Akabâlî'nin Mektubunun İlk Sayfası
İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ahmet Caferoğlu Arşivi Koli 1